

Müstəqillik dönmənin tələbi və dövrləşmə konsepsiyası

Ədəbiyyat hər bir xalqın danışan fəsa-hət və bəlağətli dili, bədii təfəkkürü, ob-razlı düşüncəsi, həyata, insana poetik mü-nasibətinin ifadəsidir. Ədəbiyyat hər bir xalqın tərbiyə məktəbi, onu ibrətamiz nə-sihətləri ilə kamilləşdirən zəngin və əvəz-siz bir məxəzdir. Ədəbiyyat İnstitutu isə bu anlamda elm məbədidir.

Azərbaycan ədəbiyyatının qədimliyi və zənginliyi barədə çox deyilib. Belə möhtə-şəm bir ədəbiyyatı bütün varlığı ilə üzə çı-xarmaq, tarixin yaddaşında sistemli şəkildə həkk etməkdə dövrləşdirilmənin böyük əhəmiyyəti vardır. Onu da qeyd edək ki, ədəbiyyatın dövrləşdirilməsi zamanla səs-ləşməli, onun tələblərinə uyğun olmalıdır.

Bugünə qədər yazılmış bəzi "Azərbay-can ədəbiyyatı tarixi" kitablarında bu sis-temləşmənin şahidi oluruq. Məsələn, XI-XIX yüzilliklər arasında dəyişən, inkişaf edən və öz yüksəliş zirvəsinə çatan divan ədəbiyyatı aşağıdakı şəkildə dövrlərə bö-lünməklə öz izahını tapır:

1. İlk yaradılış dövrü - bu dövr XI-XII yüzillikləri əhatə edir.

2. XII-XVI yüzilliklər - bu dövr divan şeirinin klassik dövrü sayıla bilər.

3. XVII-XVIII yüzilliklər dövrü - bu dövr Əmani, Saib, Məsihi, Qövsü, Təsir, Məlik bəy Ovçu, Ağa Məsih, Vaqif və Vi-dadi əsərləri ilə səciyyəvidir.

Zaman-zaman, xüsusilə də Azərbaycan müstəqilliyə qədəm qoyduqdan sonra ədə-biyyata bugünün işığından yanaşmaq, onun həryönlü tədqiqini təmin etmək, kölgədə qalmış və ya dövrün tələbi, çağırışı ilə önə çəkilən istiqamətləri öyrənməyə böyük eh-tiyac duyulur.

Ədəbiyyata müstəqillik dönməndən yeni baxış onun dövrləşdirilməsi mərhələ-lərinin yeni layihəsinin ərəşəyə gəlməsi ilə nəticələndi. AMEA-nın vitse-prezidenti, Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akade-mik İsa Həbibbəylinin fikrincə, Azərby-can ədəbiyyatının dövrləşdirilməsi sovet hakimiyyəti illərində qəbul edilən prinsip-lər üzərində cüzi dəyişikliklər edilməklə mövqeyini saxlayıb və bu sahədə ciddi bir addım atılmayıb.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövr-ləşdirilməsinin yeni konsepsiyası aşağıdakı mərhələlərdə öz əksini tapıb:

Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı.

Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı.

Erkən İntibah dövrü Azərbaycan ədə-biyyatı.

İntibah dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı.

Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı.

Azərbaycan ədəbiyyatının maarifçi rea-lizm dövrü.

Milli demokratik hərəkət dövrü Azər-baycan ədəbiyyatı.

Azərbaycan ədəbiyyatında sosialist rea-lizmi mərhələsi.

Erkən yeni dövr və keçid dövrü.

Akademik İsa Həbibbəylinin yeni dövr-ləşdirmə konsepsiyasına (17 fevral 2017-ci il tarixli 3 sayılı protokolu) əsasən AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitu-tunda Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiy-yatı şöbəsi yaradılmışdır.

Bir çox tədqiqatlarda bu zərurət artıq özünü göstərirdi. Belə ki, XVII-XVIII əsr-ləri səciyyələndirən müəlliflər ədəbiyyat-da yeni bir istiqamətin mövcudluğunu vur-ğulayırdılar:

1. XVII-XVIII əsrlərdə Azərbaycan ədəbi dili milli dil əsasında təşkil olunur, XIX-XX əsrlərdə isə həmin proses davam edir və bu günə qədər gəlir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan milli ədəbi dilinin formalaş-ması (yaxud milli ədəbi dilin təşəkkülü) milli mədəniyyətin və bütövlükdə millətin formalaşması ilə müşayiət olunur.

2. XVII-XVIII əsrlər ədəbiyyatında əsasən işıqlı ideyalar, humanizm problemi öz ifadəsini tapırdı. Bu dövr poeziyasında sufizm, türki-dünyalığa çağırış motivləri aradan çıxmağa başlayır. Ədəbiyyatda hə-yata, insana, ictimai mühitə yeni bir münasibətin şahidi oluruq.

3. Dastanların bizə gəlib çatan nümunə-lərinin əsasən XVII-XVIII əsrlərdən başla-yaraq yazıya alınması da bu dövrə təsadüf edir.

4. XVIII əsr ədəbiyyatında realizm meyilləri daha da artaraq ön plana keçirdi. Bu keyfiyyət Vidadi və Vaqifin əsərlərin-də daha parlaq şəkildə, bütün gözəllik və tərəvəti ilə üzə çıxırdı. Xüsusən, Vaqif yüksək bir zövq ilə yaratdığı gözəllik və məhəbbət nəğmələrində həyata, dünyaya, insana yeni bir münasibət bəsləyir, insanda yalnız gözəllik axtarır, həyatın mənasını gözəllikdə görür, öz duyğu və düşüncələri-ni təbii və canlı bir şəkildə ifadə edirdi.

5. Mənbələrdə XVIII əsr şairlərinə, xü-susilə Vaqif yaradıcılığına ikili yanaşma da bu dövmdə özünü göstərir.

Onu da qeyd edək ki, həmin dövrün ədəbiyyatı indiyədək XX əsr ədəbiyyatşü-naslıq elminin dövrləşməsinə əsasən Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı daxilində tədqiq edilirdi. Yeni istiqamətdə inkişaf özünü qabarıq şəkildə göstərdiyi üçün XVII-XVIII əsrlərin "Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı" başlığı altında öy-rənilməsi zəruri hesab edildi. Yaradılmış yeni şöbə, eyni zamanda Azərbaycan Res-publikası Prezidentinin YUNESKO-nun "2016-2017-ci illər üçün görkəmli şəxslə-rin (o cümlədən Molla Pənah Vaqifin) yu-biley və əlamətdar hadisələrin qeyd olun-ması proqramı" haqqında verdiyi sərən-camla da səsleşirdi.

Erkən Yeni dövr şöbəsinə həmin tarix-dən etibarən füzulişünaslıq sektorunun rəh-bəri f.e.d. M.Quliyeva müdir təyin edilmiş-dir.

Şöbənin elmi fəaliyyətinin əsas istiqa-mətlərinə gəlincə, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının mərhələləri, klassikləri, abidələri, şairlərin sənətkarlıq meyarı olan sözlərin məna tutumunun açıq-lanması, poetikası, islamla başlayan tarixi-mədəni və ədəbi proseslər üzərində quru-lub.

2016-2017-ci illər Molla Pənah Vaqifin yubileyi haqqında verilən sərəncamla bağ-lı olaraq, şöbənin fəaliyyət istiqaməti məhz Vaqif yaradıcılığı əsasında müəy-yənləşdirilib.

Mahirə QULİYEVA

filologiya üzrə elmlər doktoru

Realist ədəbi məktəbin banisi olan Molla Pənah Vaqif yaradıcılığı xalq ədə-biyyatı ilə zənginləşdirilmiş, aşiq yaradıcı-lığına nümunə olmuş, klassik ədəbiyyatın son nümayəndəsi olaraq XVIII əsr ədəbiyyatı ilə klassik ədəbiyyat arasında körpü rolunu oynamışdır. Bu baxımdan şöbənin fəaliy-yət istiqamətlərinə Vaqif yaradıcılığının aşiq yaradıcılığı ilə kəsişən və kəsişməyən məqamları, xalq yaradıcılığından bəhrə-lənmə,Vaqif yaradıcılığını klassik ədəbiy-yata bağlayan yönlər də daxildir. Tədqiqat-ın istiqamətlərindən biri də klassik ənənə-lərin, o cümlədən Vaqif yaradıcılığı ilə məzmun baxımından səsleşən Füzuli mə-həbbət lirikasının XVII-XVIII əsrlər ədə-biyyatında təzahürünün öyrənilməsidir.

Yubiley ili ərəfəsində M.Quliyeva Molla Pənah Vaqifin 300 illiyi münasibəti-lə "Molla Pənah Vaqif irsi xalq yaradıcılığı ilə klassik poeziyanın qovuşağında" adlı kitabını Azərbaycan, ingilis və rus dillə-rində çap etdirib. Kitaba "Azərbaycan ədə-biyyatında erkən realizmin yaradıcısı" adlı ön sözü akademik İsa Həbibbəyli yazmış-dır. Akademik İ.Həbibbəyli görkəmli Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin ana-dan olmasının 300 illik yubileyinin doğma ölkəsi ilə birlikdə YUNESKO və TÜRK-SOY miqyasında beynəlxalq səviyyədə qeyd olunmasını ümummilli və bəşəri ideallara xidmət edən böyük sənətin təntə-nəsi olduğunu xüsusi vurğulamışdır.

Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyya-tı şöbəsinin müdiri 2017-ci il noyabrın 4-də Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilən beynəlxalq kitab sərgisində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, TÜRKSOY və Azər-baycan Milli Kitabxanasının birgə təşkilat-cılığı ilə Molla Pənah Vaqifin anım tədbiri - "Molla Pənah Vaqif və onun TÜRKSOY" tərəfindən tərcümə olunmuş lirik şeirləri-nin əhəmiyyəti barədə çıxış etmişdir. Ki-tabdakı şeirlərin seçimi və ön sözü akade-mik İsa Həbibbəyliyə məxsusdur.

Şöbə əməkdaşları Ədəbiyyat İnstitutu-nun rəhbərliyi başda olmaqla, Vaqifin 300 illiyi ilə əlaqədar bir sıra konfrans və sessi-yalarda, o cümlədən Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu və AMEA Rəyasət Heyətinin ke-çirdiyi konfrans və sessiyalarda da iştirak etmişlər. Həminin bir sıra məktəblərdə, o cümlədən Sabuncu rayonundakı məktəb-lərdə "Vaqif bugünün işığında" adlı möv-zularla çıxışlar etmiş və "Respublika.az" saytına müsahibə vermişlər.